

امکان‌سنجی استناد به تئوری تعدیل در حقوق ایران به عنوان راهکاری در تعذر قراردادی - روش‌نعلی شکاری، سید مصطفی میلانی
حمایت کیفری از حقوق نسل‌های آینده در اسناد بین‌المللی - عادل ساریخانی، مصطفی کرمی پور
تحلیل حق نظارت مردم بر حکومت از دیدگاه علی (علیه السلام) با نگاهی به قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران - ابراهیم موسی زاده،
محمد صالحی

تاملاتی در تشریح قسامه با توجه به علوم جرم‌یابی - محمدعلی حاجی ده‌آبادی، روح‌الله شمشیری
بازخوانش تعاملات (برخی گروه‌های مذهبی و بازیگران نظام بین‌الملل) حوزه تروریسم به عنوان وسیله دستیابی به منافع ملی با
تاکید بر مسئولیت‌های حقوقی در کشورهای اسلامی - سید محمدرضا موسوی فرد، حمیدرضا نوروزیان، عارفه کردی نسب،
نفیسه طوسی، آیدا قاسم زاده

اصل منع اعاده پناهندگان از منظر اسناد حقوق بشری با تأکید بر پناه‌جویان زیست‌محیطی - مهناز خرسندی، عسکر جلالیان
خطرات اولویت یافتن مسائل مادی در مشاغل حقوقی - محمد ستایش‌پور، مریم فرجی ترک
احکام و آثار اذن در نظام حقوقی ایران و فرانسه - حسن نجارها
مقایسه رکن مادی جرم کلاهبرداری رایانه‌ای با سنتی - علی پایدارفرد، جواد نادری عوج بغزی، احمدرضا امتحانی
مبانی نظری حاکم بر کنترل تسلیحات نظامی با تأکید بر مواضع متعارض سازمان ملل متحد و سازمان تجارت جهانی در خصوص تجارت
تسلیحات نظامی متعارف - پوریا ابراهیم زاده، سمیه رحمانیان

کودک و کودکی از منظر فلسفه و ادبیات - مریم شعبان
اعتبار امر مختوم در دعاوی مدنی و کیفری - امیر محمدی، محمدهدی حیدری، سهیلا مرادی قلعه
جایگاه شعب تخصصی کوزوو در نظام عدالت کیفری جهانی - مصطفی فضائلی، آرش ملک
جرم‌انگاری اظهار خلاف واقع مطلع در حقوق ایران - سعید اسدزاده، فاطمه احدی، مجتبی کنجوری
اقدامات شرکت‌های خارجی بابت استفاده عراق از تسلیحات شیمیایی در دفاع مقدس از منظر حقوق مسئولیت بین‌المللی -
محمد ستایش‌پور، پرینان شفانی

مروری جامعه‌شناختی و جرم‌شناختی نسبت به پدیده روسپیگری در نظام بین‌الملل و ایران با تأکید بر آموزه‌های جرم‌شناسی
اسلامی - سید محمدرضا موسوی فرد، اسد اخضری فرد، علی مردان احمدی
تعامل پلیس با نهادهای پیشگیری از جرم - مینا مومنی، سید مهدی احمدی موسوی
حقوق کودکان مهاجر در اسناد ملی و بین‌المللی - رضا خواجه نورالدینی، سیده پریسا میرابی
صلاحیت واقعی قوانین کیفری از منظر حقوق اسلام - مصطفی کرمی پور، مونا رجب زاده باغی
بررسی تغییر از جرائم خیابانی به جرائم سایبری در آغاز همه‌گیری کووید-۱۹ - رویکردی به نظریه فعالیت‌های روزانه - مریم کمائی
جایگاه مأمورین امنیتی انگلستان در کشف جرایم - زهرا وهبی، آرش رزمی

استقلال قضات در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران در پرتو آموزه‌های دین‌مبین اسلام - محمد ستایش‌پور، فاطمه زهرا آسیان
شرایط قانونی و ابعاد حقوقی و کیفری مالکیت فکری در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران - سمیه زیلابی، صادق فتیلی، ابراهیم مقدم
امکان‌سنجی تحقق ایده جرم‌انگاری (جرم مسئولیت مدنی مدیران) از تئوری تا عمل بر اساس رویکردهای مدل مسئولیت کیفری
قانون اقدام راهبردی لغو تحریم‌ها - سید محمدرضا موسوی فرد، حمیدرضا نوروزیان، نفیسه دهرویه، محمدرسول انصاری نیا،
ندا حقیقی

ارزیابی فقهی-حقوقی تعدد واقعی در حدود، قصاص و دیات - علی محمدی جورکویه، احمدرضا امتحانی، جواد نادری عوج بغزی
جایگاه و نقش مردم در استقرار و استمرار نظام امت و امامت در پرتو آراء شهید بهشتی - محمدصادق داریوند
میانجیگری، نظام عدالت مشارکتی، نسل سوم نظام عدالت کیفری و حقوق اطراف دعوا - صادق فتیلی، محمد فتیلی، ابراهیم مقدم

Analysis of the Right of the People to Control the Government from the Point of View of Ali (PBUH) by Looking at the Constitution of the Islamic Republic of Iran

تحلیل حق نظارت مردم بر حکومت از دیدگاه علی (علیه السلام) با نگاهی به قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

Ebrahim Musazadeh

Professor of Public Law, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran

Mohammad Salehi

PhD student of Public Law, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran (Corresponding Author)

ابراهیم موسی زاده

استاد حقوق عمومی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران
e.mousazadeh@ut.ac.ir

محمد صالحی

دانشجوی دکتری حقوق عمومی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

mo.salehi13481401@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-1059-4098>

Abstract

According to testimony Islamic scholars and other scholars of the human world, Islam has two political and religious (religious) aspects. The purpose of the Holy Prophet (Say hello to Him) without teaching religious and moral concepts, which is intended for the growth and exaltation of the soul and reaching the peak of happiness in this world and the hereafter considered; The formation of an inclusive government has been aimed at promoting justice. In the age of absence of Imam Asr (A. S.), there are two views regarding the religious government: Religious rule is appointed (God's right). Religious government is elective (the right of the people) and its sphere of authority is in accordance with the contract with the people. In this view, the people have the right to monitor the actions of the rulers. The wise have recognized this right for the people in the context of time, place and history, and it has been signed by the holy shari'a in Islamic culture and civilization. Political Islam has provided the Islamic ruler with the limits of activity that are bound by Shari'a and has accepted the important principle of overseeing the government in order to control the ruling apparatus. For the application of this principle and among all kinds of freedoms, what is closely related to the people's control over the government is freedom of expression and opinion. The most important purpose of this research is to prove that the right of the people to supervise the government does not belong to an innocent ruler, considering the short period of the rule of Imam Ali and using the words of that Imam. The research method of this research is library and related sources have been used.

Keywords: Government, Oversight, Rights, People, Constitution.

چکیده

اسلام به شهادت دانشمندان اسلامی و سایر محققان عالم بشریت دارای دو جنبه سیاسی و مذهبی (عبادی) است. هدف پیامبر اکرم (ص) به غیر از تعلیم مفاهیم دینی و مکارم اخلاقی که به منظور رشد و تعالی روح و رسیدن انسان به اوج سعادت در دنیا و آخرت مدنظر می باشد؛ تشکیل حکومت فراگیر به منظور گسترش عدالت بوده است. در عصر غیبت امام عصر (عج) در خصوص حکومت دینی دو دیدگاه وجود دارد: حکومت دینی انتصابی (حق خداوند) است. حکومت دینی انتخابی (حق مردم) است و محدوده اختیارات آن بر حسب قرارداد با مردم است. در این دیدگاه مردم حق دارند بر عملکرد حاکمان نظارت داشته باشند. عقلا در بستر زمان، مکان و طول تاریخ این حق را برای مردم به رسمیت شناخته اند و در فرهنگ و تمدن اسلامی نیز توسط شارع مقدس امضاء شده است. اسلام سیاسی برای حاکم اسلامی حدود فعالیتی که مقید و مشروط به شریعت می باشد پیش بینی نموده است و برای کنترل دستگاه حاکمیت اصل مهم نظارت بر حکومت را پذیرفته است. برای اعمال این اصل و از میان انواع آزادی ها آنچه با نظارت مردم بر حکومت ارتباط دقیق دارد آزادی بیان و عقیده است. مهم ترین هدف این پژوهش آن است که با توجه به دوران کوتاه حکومت حضرت علی (ع) و با استفاده از سخنان گهربار آن امام ثابت نماید که حق نظارت مردم بر حکومت اختصاص به حاکم غیر معصوم ندارد.

واژگان کلیدی: حکومت، نظارت، حق، مردم، قانون اساسی.

Received: 2022/07/20 - Review: 2022/10/13 - Accepted: 2022/10/24

دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۰۴/۲۹ - بازنگری مقاله: ۱۴۰۱/۰۷/۲۱ - پذیرش مقاله: ۱۴۰۱/۰۸/۰۲

<p>ارجاع: موسی زاده، ابراهیم؛ صالحی، محمد؛ (۱۴۰۱)، تحلیل حق نظارت مردم بر حکومت از دیدگاه علی (علیه السلام) با نگاهی به قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، تمدن حقوقی، شماره ۱۲.</p>
<p>Copyrights: Copyright for this article is retained by the author (s) , with publication rights granted to Legal Civilization. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (http://creativecommons.org/licenses/by/4.0) , which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.</p>
 <p>CC BY NC SA</p>
 <p>COPE COMMITTEE ON PUBLICATION ETHICS</p>

مقدمه

در خصوص نوع حکومت دینی در عصر غیبت امام عصر (عج) در بین صاحب نظران دو دیدگاه وجود دارد: حکومت دینی انتصابی (حق خداوند) است. حکومت دینی انتخابی (حق مردم) است و محدوده اختیارات آن بر حسب قرارداد با مردم است. در این دیدگاه مردم حق دارند بر عملکرد حاکمان نظارت داشته باشند. عقلا عالم در طول تاریخ این حق را برای مردم به رسمیت شناخته‌اند و در فرهنگ و تمدن اسلامی نیز توسط شارع اسلام امضاء و تأیید شده است. علاوه بر این سلامت و موفقیت حکومت وابسته به نظارت دقیق بر آن است و تنها با نظارت بیرونی مردم بر حکومت می‌توان به ارتقای عملکرد حاکمیت و بهبود کیفیت کار آن و کاهش جرائم، تخلفات و جلوگیری از سوءاستفاده‌های مالی و غیر آن دست پیدا نمود. انسان‌ها در حکمرانی مصون از خطا نیستند هنگامی که به قدرت می‌رسند اغلب فاسد می‌شوند. نظارت بیرونی بر حکومت می‌تواند درصد خطا و فساد حکمرانان را به حداقل برساند. این راهکار عقلایی که با ولایت انتصابی و مطلقه فقها نیز سازگار است و به امضای شارع رسیده و حضرت علی علیه السلام آن را به رسمیت شناخته است و از مصادیق بارز اهتمام به امور مسلمین شمرده می‌شود، علاوه بر آن شارع برای مردم حقوقی را به رسمیت شناخته که لازمه اعمال آن‌ها بر خورداری مردم از حق نظارت بر حکومت است: اقامه عدل؛ مواخذه حاکمان؛ دفاع از خود؛ نصیحت کردن رهبران مسلمین و امر و نهی آنان؛ تشویق حاکم نیکوکار و ملامت حاکم بدکار؛ سرپیچی از دستور حاکمان به گناه، عزل حاکم (منتظر قائم، ۱۳۹۵، ۸۳).

سؤالات اصلی پژوهش بدین شرح است، آیا در حکومت اسلامی (غیر امام معصوم) مردم حق نظارت بر حکومت را دارا می‌باشند؟ آیا در حکومت علوی (امام معصوم) مردم حق نظارت بر حکومت را دارا بودند؟ نقش مردم در نظارت بر اعمال حکومت در قانون اساسی چگونه است؟ با نگاه حق گرا به فقه اسلامی، این موارد از حقوق شرعی مردم بوده و حق نظارت بر حکومت برای آنان به رسمیت شناخته شده است. نظارت گاهی رسمی و حکومتی است یعنی از درون حاکمیت صورت می‌گیرد و گاهی غیررسمی، یعنی نظارت همگانی که همه افراد جامعه در آن مشارکت دارند. از جمله اصول مهم در حکومت علوی پذیرش حق نقد و نظارت بر حکومت از سوی مردم است که در راستای تحقق آن حضرت علی علیه السلام نه تنها بر اجرای این اصل پافشاری می‌کرد بلکه آن را از حقوق اساسی و بنیادین مردم می‌دانست که چنانچه حاکمی از وظائف خود تخلفی کرد به نقد او پردازید و اگر مؤثر نیفتاد به عزل او اقدام کنند. جرج جرداق در این باره می‌نویسد: اساسا راه و رسم علی علیه السلام مخالفت با استبداد بود و حضرت برای آن که زمامدار از عدالت فاصله نگیرد، مردم را مراقب حاکمان و منشاء حکومت را امر و نهی می‌دانست (جرداق، ۱۳۷۶، ۱۳۵). دکتر سروش عقیده دارد: دو اصل مهم در فلسفه سیاست علی علیه السلام عبارت است از هیچ کس جز خداوند با حق نسبت یک طرفه ندارد و در یک امت سالم، ضعفا حق را بدون لکنت زبان از اقویا می‌گیرند (سروش، ۱۳۷۷، ۱۶۳).

۱- مفهوم لغوی و اصطلاحی نظارت

کلمه نظر عربی است و به معنای نگاه چشم و نگاه قلب (فراهیدی، ۱۴۰۹ق، ۱۵۴)، با چشم تأمل کردن (جوهری، ۱۳۷۶ق، ۸۳۰)، گرداندن چشم و بینایی برای درک چیزی و دیدن آن. گاهی برای تأمل و بررسی کردن و گاهی برای نتیجه آن یعنی دیدن نیز به کار می‌رود (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ۸۱۲). مسئله نظارت از جمله مهم‌ترین مسائل در هر نهاد و سازمان و به طور کلی در هر نظام سیاسی و اجتماعی است و با مسئولیت اجتماعی پیوندی ناگسستی دارد. نظارت به معنای مراقبت، زیر نظر داشتن و دیده بانی بر کار است و در کنار کنترل و ارزیابی از وظائف مدیر و از ارکان اصلی و عناصر حیاتی مدیریت سالم به شمار می‌رود و در راهبری، استحکام و مدیریت صحیح نقش اساسی و تعیین کننده ایفا می‌کند (اخوان کاظمی، ۱۳۹۰، ۱).

نظارت در اصل یک واژه عربی است از ماده «نظر» به معنای نگاه توأم با تأمل و اعتبار آمده است و بیشتر به معنای حاصل مصدر یعنی به رأی صادره از سوی ناظر به کار می‌رود (عمیدزنجانی و موسی زاده، ۱۳۹۷، ۵۴). واژه نظارت در معجم‌های قدیمی عربی نظیر مصباح المنیر دیده نمی‌شود در اواسط قرن

یازدهم هجری قمری خفاجی نظاره الاوقاف را به کار برده است (خفاجی، ۱۴۱۸ق، ۸۰۳). کلمه نظارت به معنایی که اکنون در زبان فارسی رایج می‌باشد در زبان عربی به کار برده نشده است. در زبان عربی برای بیان این معنا کلمه‌های الاشراف و المراقبه را به کار می‌برند. دهخدا نظارت را مراقبت در انجام کاری (دهخدا، ۱۳۴۶، ۵۸۶) و معین مراقبت در اجرای امری معنا کرده‌اند (معین، ۱۳۸۱، ۱۱۴۴). فلذا ضمن احترام به استاد مرحوم عمید زنجانی و برخلاف نظر ایشان نظارت کاربرد فارسی دارد و به معنای مراقبت است و از ماده نظر گرفته نشده است. در تعریف مصطلح نظارت به مجموعه عملیاتی گفته می‌شود که طی آن میزان تطابق عملکرد اشخاص با قوانین و مقررات سنجیده می‌شود تا از این طریق به مطابقت نتایج عملکرد با هدف‌های مطلوب اطمینان به دست آید (اخوان کاظمی، ۱۳۹۰، ۲۹).

نظارت در حوزه حقوق عمومی: عبارت از بازبینی و بررسی اقدامات یک مقام و نهاد حکومتی از سوی مقام و نهادی دیگر است که غایت آن حصول اطمینان از باقی ماندن اقدامات یاد شده در حدود و ثغور قانونی است. در حقیقت مهار قدرت با قدرت است (راسخ، ۱۳۹۸، ۲۳). نظارت در حوزه حقوق اداری: عبارت است از مراقبت و زیر نظر قراردادن نیروی انسانی و کارها که به منظور حفظ سلامت نیروی انسانی و مطلوبیت کارها انجام می‌گیرد (میرمحمدی، ۱۳۸۳، ۱۴). نظارت در حقوق اساسی: بررسی و ممیزی و ارزش‌یابی کارهای انجام شده یا در حین انجام و انطباق آن‌ها با تصمیمات اتخاذ شده و همچنین قانون و مقررات در جهت جلوگیری از انحراف افراد تعریف شده است (قاضی، ۱۳۹۶، ۱۸۷). نظارت در علم مدیریت: فرایند مقایسه هست‌ها یا باید‌ها؛ فرایند مقایسه عملکرد با برنامه و تشخیص انحرافات احتمالی؛ فرایند مقایسه وضع موجود با وضع مطلوب، همراه با شناسایی انحرافات و به کارگیری اقدامات اصلاحی (طبرسا، ۱۳۹۰، ۱۷۱). در علم مدیریت به معنای ارزیابی عملکرد کارکنان آمده و منظورشان آن است که کارکنان در زمان‌های معین به طور رسمی مورد بررسی و سنجش قرار می‌گیرند (سعادت، ۱۳۷۶، ۲۱۴).

نظارت در مفهوم حقوقی عبارت است از بازرسی، سنجش و ارزیابی اقدامات مجریان و ناظر کسی است که به منظور چنین بازرسی و ارزیابی و سنجش تعیین می‌شود (عمیدزنجانی و موسی زاده، ۱۳۹۷، ۱۵). به عبارتی نظارت مقایسه ضمنی بین آنچه هست و آنچه باید باشد و انجام اموری در راستای رسیدن به هدف مطلوب است (ایزدهی، ۱۳۹۳، ۶). در همه تعاریف، نظارت را نوعی آگاهی و اطلاع از آنچه در حال وقوع است دانسته‌اند.

۲- پیشینه نظارت

در آیات و روایات مطلب صریحی در مورد نظارت مردم بر حکومت و دامنه اختیارات آنان دیده نمی‌شود (محقق داماد، ۱۴۲۰ق، ۱۵۸). در امور مدنی نیز در روایات و متون فقهی متقدمین بحثی از ناظر وجود ندارد. در امور سیاسی در دوره مشروطیت بعضی از فقها بحث نظارت بر قدرت حاکم را مطرح کرده‌اند. مرحوم میرزای نائینی نظارت بر سلطنت اسلامی را حق مردم دانسته است. علاوه بر آن، ایشان در دفاع از مشروطه و نفی استبداد می‌فرماید: مشروعیّت ملک (پادشاه) مطلقه نیست بلکه مشروط به مجلس نیابی و اراده ملت، مقید به دستور یا قوانین است (نائینی، ۱۳۸۲، ۱۱۲).

۳- اقسام نظارت

۳-۱- نظارت درونی

هر کس در درجه اول مسئول پاک زیستن خود می‌باشد. در سوره مبارکه مائده آیه شریفه ۱۰۵ آمده است: قوا انفسکم و اهلیکم نارا؛ خود و بستگان خود را از آتش نگاه دارید. انسان دائماً تحت نظارت خداوند و ماموران الهی است و این یک امر تکوینی عام و فراگیر است که از علم و قدرت الهی ناشی می‌شود.

۳-۲- نظارت بیرونی

این گونه نظارت بر حکومت می‌تواند درصد اشتباه و فساد حکمرانان را به حداقل برساند. امام علی علیه السلام به منظور نقد و نظارت قدرت کارگزاران خویش نظارت دقیقی در رفتار و اعمال آن‌ها داشت و چنانچه خطایی از آنان سر می‌زد به شدت آنان را سرزنش می‌نمود، حتی در مواردی بدون در نظر گرفتن ملاحظات به عزل آن‌ها می‌پرداخت. برخورد با عثمان ابن حنیف انصاری استاندار بصره بعد از شنیدن خبر مراد او ایشان با متمکین بصره و شرکت در مهمانی یک سرمایه‌دار، یکی از این نمونه‌ها است (نهج البلاغه، نامه ۴۶). بعد از اطلاع خرید خانه‌ای توسط شریح قاضی منصوب خود، ضمن انتقاد از او با فرستادن شخصی خانه را از او گرفت و حتی بعد از اطلاع از این که بسیاری از احکام او صحیح نیست نسبت به عزل وی اقدام فرمود (نهج البلاغه، نامه ۳). در نامه معروف به مالک ابن اشتر استاندار مصر نیز توصیه می‌کند که ایشان بر کار گزارانش نظارتی دقیق داشته باشد.

۳-۳- نظارت همگانی و عمومی بر حکومت

مهم‌ترین اصل اسلامی که در زمینه نظارت وجود دارد امر به معروف و نهی از منکر است. امام علی

علیه السلام مردم را به نظارت بر قدرت با اتکاء به این اصل تشویق می نماید و آن را لازمه بقای سلامت جامعه می داند. حضرت برپایی امر به معروف و نهی از منکر را برابر با جهاد در راه خدا می داند. به طوری که ترک امر به معروف و نهی از منکر موجب می شود که بدترین شما حکمرانی آنان را در دست گیرد. علی علیه السلام علت نابودی امت های پیشین را عدم توجه به این اصل می داند. به دلیل اهمیت زاید الوصفی که این اصل در امور دین و اصول اسلامی و کنترل قدرت دارد، حتی در وصیت خویش به امام حسن علیه السلام بر انجام آن توصیه می فرماید. این مسئولیت ربطی به رتبه اجتماعی ندارد، به طوری که یک انسان زیر دست مسئول رفتار آمر خویش هم هست. تبلور این مسئولیت در اصل هشتم قانون اساسی جمهوری اسلامی به بهترین نحو ممکن تبیین شده است.

۴- پیش فرض های حق نظارت مردم بر حکومت

۴-۱- عدم مصونیت انسان از خطا

انتظار عدم خطا و اشتباه از غیر پیامبران و امامان معصوم انتظار گزافی است. عدم مصونیت انسان از خطا باعث می شود کسی که عهده دار امور دیگران است نیازمند نظارت توسط دیگران باشد. در قرآن کریم آیه شریفه ۳۲^۱ سوره مبارکه نجم خداوند متعال مردم را بر حذر داشته از این که خود را مصون از خطا بدانند.

به موجب روایات صحیح منقول از ائمه، غیر از حضرات معصومین همه در معرض لغزش و خطا (اشتباه) هستند، هرچند که از نزدیکان پیامبر و امامان معصوم باشند. یکی از نزدیکان حضرت علی علیه السلام که بیش از همه مورد اطمینان ایشان بود بعد از آن که دید چرخ روزگار بر علیه امام است، در مقام استانداری بصره تمامی موجودی بیت المال را برداشت و به مکه رفت. حضرت وقتی شنید که ابن عباس چنین کرده است بر فراز منبر رفت و گریه کرد و خطبه خواند و فرمود این که پسرعموی رسول خدا بود چنین کرد پس چه اعتمادی به کسی که فضیلتش کمتر از اوست می توان کرد (نهج البلاغه، نامه ۴۱). مرحوم مصباح یزدی در این خصوص می گوید: رهبر جامعه اسلامی به هر حال معصوم نیست فلذا محتمل است دچار لغزش و مرتکب سوءاستفاده یا خیانت شود. می دانید یکی از وظائف خبرگان رهبری این است

۱- الَّذِينَ يَجْتَبُونَ كِبَائِرَ أَلْبَابِهِمْ وَالْفَوَاحِشَ إِلَّا اللَّمَمَ إِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ هُوَ أَعْلَمُ بِكُمْ إِذْ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَإِذْ أَنْتُمْ أَجِنَّةٌ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ فَلَا تُزَكُّوا أَنْفُسَكُمْ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ أَنْتَقَى. آنان که از گناهان بزرگ و زشتکاری ها جز لغزش های کوچک خودداری می ورزند پروردگارت [نسبت به آن ها] فراخ آمرزش است وی از آن دم که شما را از زمین پدید آورد و از همان گاه که در شکم های مادران تان نهفته بودید به [حال] شما دانانتر است پس خودتان را پاک شمارید او به [حال] کسی که پرهیزگاری نموده دانانتر است.

که بر اعمال رهبر نظارت دقیق داشته باشد نه تنها انتقاد از ولی فقیه جائز است بلکه واجب شرعی مسلمانان است (مصباح یزدی، ۱۳۸۱، ۶۹).

۲-۴- قدرت عامل فساد

قدرتمندان نوعا و غالبا به سوءاستفاده از قدرت تمایل پیدا می‌نمایند. میان قدرت و غرور رابطه دقیقی وجود دارد، قدرت اقتصادی به دنبالش منیت، غرور و خودخواهی می‌آورد. امام علی علیه السلام می‌فرماید: هر کس قدرت به دست آورد (قدرت منهای دین) زورگویی می‌کند (نهج البلاغه، حکمت ۱۶۰). هر کس خودرای شد به هلاکت رسید و هر کس با دیگران مشورت کرد، در عقل‌های آنان شریک شد (نهج البلاغه، حکمت ۱۶۱). در خطبه‌ای که حضرت در صفین می‌خواند در میانه فرمایش ایشان یکی از یاران با سخنی طولانی پاسخ آن حضرت را می‌دهد و متذکر می‌شود که آن حضرت هر دستوری دهد خواهد شنید و آن را اطاعت خواهد کرد، حضرت در پاسخ او چنین فرمود: قطعی است که از زشت‌ترین حالات زمامداران در نزد مردمان صالح این است که مردم درباره آنان کمال فخرفروشی و غرور بنمایند (نهج البلاغه، خطبه ۲۱۶). قدرت برای انسان خیر است اما اگر مطلق باشد اغلب مورد سوءاستفاده قرار می‌گیرد.

۳-۴- نظارت‌پذیری ولایت انتصابی فقها

ادله‌ای که برای اثبات ولایت انتصابی فقها وجود دارد بر نفی حق نظارت مردم بر اعمال ولایت آنان دلالت ندارد، فلذا نمی‌توان لازمه پذیرش ولایت انتصابی فقها را عدم مشروعیت نظارت مردم بر آنان دانست. امام خمینی (ره) ولایت فقیه را شعبه‌ای از ولایت مطلقه رسول الله و مقدم بر تمام احکام فرعیه حتی نماز و روزه و حج می‌دانست (امام خمینی، ۱۳۷۹، ۴۵۱). بنا به نظر مرحوم یزدی، امام به نظارت بر ولی فقیه معتقد بود و فرمود: کمیسیون تحقیق مجلس خبرگان کار قانونی خود را نسبت به من هم انجام دهد (یزدی، ۱۳۷۵، ۵۶۰).

۵- اصول حاکم بر نظارت

نظارت مردم بر حکومت بدون حد و مرز نیست و چهارچوبی دارد. در هر نظارتی این اصول و احکام باید رعایت شود: اصل برائت؛ اصل صحت و درستکاری؛ اصل اباحه اعمال؛ حرمت تجسس در زندگی خصوصی دیگران؛ حکم و جوب کتمان اسرار زندگی خصوصی مردمان؛ حرمت اختلال نظام و ایجاد هرج و مرج (منتظر قائم، ۱۳۹۵، ۸۱).

۶- مبانی حق نظارت مردم بر حکومت

۶-۱- سیره عقلا که به امضای شارع رسیده است

عقلا در طول تاریخ مردم را در نظارت بر حاکمان ذی حق دانسته و نظارت بر عملکرد آنان را ستوده‌اند. این سیره هنوز هم ادامه دارد و عقلا مردم را در نظارت بر حاکمان ذی حق می‌دانند. حضرت علی علیه السلام وقتی مالک را به حکومت مصر گماشت به او یادآور شد همان‌طور که در امور و شئون حکام گذشته نظاره‌گر است و درباره آنان نظر می‌دهد، مردم در همه امور و شئون او را نظاره خواهند کرد. ایشان نظر مردم در مورد حاکمان صالح را معیار تشخیص صلاحیت آنان قرار داده است. حضرت ضمن تأیید این سیره عقلا به مالک متذکر می‌شود که خودش را برای نظارت مردم بر اعمالش آماده کند (نهج البلاغه، نامه ۵۳).

۶-۲- دعوت حضرت علی علیه السلام از مردم برای نظارت بر کار خویش

حضرت وقتی برای مقابله با فتنه جمل عازم بصره بود به مردم کوفه نامه نوشت و از آنان خواست که اگر او را نیکوکار یافتند یاری اش کنند و اگر بدکار دیدند ملامتش کنند (نهج البلاغه، نامه ۵۷). حضرت به جای فرمان به شرکت در جنگ از آنان دعوت کرد تا بر کارش نظارت کنند و به نتیجه ارزیابی خود عمل کنند. ایشان حق نظارت مردم کوفه بر خود را به رسمیت شناخت. در این مقام مردم کوفه خصوصیتی ندارند که حکم مقید به آنان باشد بلکه با الغای خصوصیت می‌توان نتیجه گرفت که مردم تحت ولایت حق دارند بر عملکرد ولی خود و به طریق اولی کارگزاران او نظارت داشته باشند.

۶-۳- تشویق نظار از طرف علی علیه السلام

آن حضرت در برابر گروهی که تصمیم گرفته بودند بر عملکرد او در جنگ صفین نظارت کنند نه تنها مخالفتی نمود بلکه آنان را تشویق کرد و تصمیم شان را نشانه فهم دین و آگاهی سنت رسول خدا (صلی الله علیه وآله و سلم) دانست.

۶-۴- حق مردم در اهتمام به امور یکدیگر

کسی که صدای دیگری را بشنود که مسلمین را به کمک فرا می‌خواند ولی به او کمک نکند مسلمان نیست. امام خمینی (ره) اهتمام به امور مسلمانان را از اوجب واجبات دانسته‌اند (امام خمینی، ۱۳۷۹، ۴۱۴). نظارت بر حکومت، جلوگیری از انحراف حاکمان و اصلاح امور حکومتی از مصادیق بارز اهتمام به امور

مسلمین است. امام علی علیه السلام می‌فرماید: مردم جز با صالح بودن زمامداران، صالح نمی‌شوند (نهج البلاغه، خطبه ۲۱۶). حق نظارت مردم بر ولی فقیه و اهمیت آن توسط امام خمینی (ره) مورد تأکید قرار گرفته است. اگر من یک پایم را کج گذاشتم ملت موظف است که بگویند پایت را کج گذاشتی، خودت را حفظ کن، مسئله مسئله مهمی است (امام خمینی، ۱۳۷۹، ۲۳۵)

۵-۶- حق مردم در اقامه عدل

مخاطب آیات سیاسی و اجتماعی قرآن مردم هستند. مردم حق دارند در جامعه عدالت برقرار شود. برقراری حکومت نیز ابزاری برای اقامه قسط می‌باشد.

۶-۶- حق مردم در مواخذه حکومت

امام علی علیه السلام می‌فرماید: لازمه حق سؤال مردم از کارگزاران و حاکمان و مؤاخذه آنان حق نظارت بر آنان است، هر کس حق دارد دیگری را مواخذه کند، حق دارد بر او نظارت داشته باشد تا بتواند عملکردش را ارزیابی کند و اگر خطایی پیدا نمود او را مواخذه کند (نهج البلاغه، نامه ۵۳). ابن ابی الحدید معتزلی شارح بزرگ نهج البلاغه می‌گوید: خلیفه اول نیز بعد از بیعتش از مردم خواست بر کار او نظارت داشته باشند و اگر تشخیص دادند خوب عمل کرده است او را یاری کنند و اگر بد کرده او را به راه راست وا دارند (ابن ابی الحدید، ۱۴۰۴ق، ۱۵۹). امام خمینی (ره) در این باره می‌فرماید: همه فرمانروایان در برابر مردم مسئول هستند و نظارت بر گفتار و اعمال آنان و اعتراض به آنان را حق مردم می‌دانست (امام خمینی، ۱۳۷۹، ۴۰۲).

۶-۷- حق مردم در نصیحت کردن حاکمان

امام علی علیه السلام از مردم خواست در حضور و غیاب ناصح او باشند. لازمه حق نصیحت، حق نظارت بر عملکرد حکومت است (نهج البلاغه، خطبه ۳۴).

۷- آثار نظارت بر حاکمان

۷-۱- کاهش جرائم و تخلفات

نقش اصلی نظارت نقش پیشگیری‌کننده از جرم و تخلف است که نظارت این نقش را به خوبی ایفا می‌کند.

۲-۷- جلوییگری از سوءاستفاده‌های مالی

نوعاً و غالباً حاکمان به لحاظ تماس با امور مالی و نیز ارتباط با افراد ثروتمند و در اختیار داشتن بیت المال امکان دارد وسوسه شده و در بیت المال دست درازی کنند. امیر المؤمنین در برخورد با یکی از کارگزارانش، ابن هرمه ناظر بازار اهواز که خیانتی کرده بود به رفاعه قاضی خود در اهواز نوشت: هنگامی که نامه مرا خواندی ابن هرمه را از نظارت بازار برکنار دار و او را به مردم معرفی کن و به زندانش افکن و آبرویش را بریز.

۳-۷- نظارت در عرصه سیاسی و اجتماعی

هر نظام سیاسی دارای دو رکن مهم مشروعیت و مقبولیت است. در حکومت‌های الهی، مشروعیت نظام سیاسی الهی است اما مقبولیت آن مردمی است، پس به صرف مشروعیت الهی نظامی تشکیل نمی‌شود زیرا مقبولیت وجود ندارد. امام علی علیه السلام تحت عنوان مسئولیت‌های اجتماعی می‌فرماید: سوگند به خدایی که دانه را شکافت و جان را آفرید، اگر حضور فراوان بیعت‌کنندگان نبود و یاران حجت را بر من تمام نمی‌کردند و اگر خداوند از علما عهد و پیمان نگرفته بود که در برابر شکم بارگی ستمگران و گرسنگی مظلومان سکوت نکنند مهار شتر خلافت را بر کوهان آن انداخته، رهایش می‌ساختم و آخر خلافت را با کاسه اول آن سیراب می‌کردم. می‌بینیم که فلسفه پذیرش حکومت توسط امام علی علیه السلام، علاوه بر مشروعیت الهی اقبال عمومی، کثرت بیعت‌کنندگان و عهد و پیمانی که خداوند از دانشمندان گرفته بوده است (نهج‌البلاغه، خطبه ۳).

۴-۷- رعایت متقابل حقوق حاکمان و مردم در راستای افزایش کارآمدی حکومت اسلامی

امام علی علیه السلام می‌فرماید: آن‌گاه که مردم حق رهبری را ادا و زمامدار حق مردم را بپردازد حق در آن جامعه عزت یابد و راه‌های دین پدیدار و نشان‌های عدالت برقرار و سنت پیامبر پایدار گردد، پس روزگار اصلاح شود و مردم در تداوم حکومت امیدوار و دشمن در آرزوهایش مأیوس می‌گردد (نهج‌البلاغه، خطبه ۲۱۶).

۸- نقش مردم در نظارت بر حکومت در قانون اساسی

نقش نظارت عمومی در مسئولیت متقابل همه مردم در برابر یکدیگر و در برابر ملت از ممیزات و خصائص ویژه نظام جمهوری اسلامی ایران است که نیرومندترین اهرم کنترل قدرت و حفظ تعادل است.

طبق اصل هشتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران (در جمهوری اسلامی ایران دعوت به خیر، امر به معروف و نهی از منکر وظیفه‌ای است همگانی و متقابل بر عهده مردم نسبت به یکدیگر، دولت نسبت به مردم و مردم نسبت به دولت، شرایط و حدود و کیفیت آن را قانون معین می‌کند) بر این پایه در نظام جمهوری اسلامی ایران این اصل به‌عنوان مهم‌ترین و گسترده‌ترین نظارت مدنی اعمال می‌گردد. طبق اصل هفتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نظارت مردم از طریق شوراهای اسلامی شهر و روستا که مستقیماً انتخاب می‌شوند و از طریق نمایندگان خود در این شوراها ضمن انتخاب شهردار و دهیار امور مربوط به شهرداری و دهیاری و بر عملکرد مسئولین شهر و روستا اعمال نظارت می‌نمایند. طبق اصل بیست و چهارم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران (نشریات و مطبوعات در بیان مطالب آزادند مگر آن که مخل به مبانی اسلام یا حقوق عمومی باشد)، یکی از طرق نظارت مردم بر حکومت و حکمرانان بیان اندیشه‌ها در مطبوعات و رسانه‌های گروهی است. آزادی بیان بدون ترس از تعقیب و محاکمه یکی از شاخص‌های حکومت‌های مردم سالار است به طوری که مانع و رادع دیکتاتوری و خودکامگی می‌گردد. طبق اصل بیست و ششم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران (احزاب، جمعیت‌ها، انجمن‌های سیاسی و صنفی و انجمن‌های اسلامی یا اقلیت‌های دینی شناخته شده آزادند، مشروط به این که اصول استقلال، آزادی، وحدت ملی، موازین اسلامی و اساس جمهوری اسلامی را نقض نکنند. هیچ کس را نمی‌توان از شرکت در آن‌ها منع کرد یا به شرکت در یکی از آن‌ها مجبور ساخت)، ابتنای این اصل بر این امر است که افراد آزادانه و بدون واهمه از تحت تعقیب قرار گرفتن بتوانند با تشکیل گروه‌هایی و جمعیت تلاش خود را به صورت گروهی و مستمر برای رسیدن به یک هدف معین و یا حتی غیرمعین به کار ببندند. بنابراین عموم مردم می‌توانند با شرکت در احزاب و گروه‌ها و تشکیل جمعیت‌ها و انجمن‌ها نقش نظارتی خود را ایفا نمایند. طبق اصل بیست و هفتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران (تشکیل اجتماعات و راهپیمایی‌ها بدون حمل سلاح به شرط آن که مخل به مبانی اسلام نباشد آزاد است)، مردم برای رساندن صدای خود و اعلام نظرات شان از راه‌های گوناگونی استفاده می‌کنند که یکی از راه‌ها می‌تواند شکل دهی تجمعات و راهپیمایی‌ها باشد. نهادهای مدنی هم می‌توانند در موضوع نظارت نقش فعالی داشته باشند.

باید توجه داشت که هیچ کدام از این نظارت‌ها از پشتوانه و ضمانت اجرای قوی برخوردار نمی‌باشند. بایستی سازمان مردم‌نهادی تشکیل شود که اعضای آن حقوقدان و منتخب مردم باشند. دلیل این امر آن است که در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران توجه به آراء مردم و انتخابات به‌عنوان مهم‌ترین ابزار

اعمال حق حاکمیت مردم شناخته شده است. به عبارت دیگر، در کنار نظارت‌هایی که در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران آمده است، نظارتی اعمال شود که منتخب آن مردم باشند و بدون مصلحت اندیشی و رقابت‌های سیاسی بر اعمال حکومت و نهادهای آن نظارت داشته باشد. این گونه نظارت دارای ضمانت اجرای دینی، مبنی بر مسئولیت‌پذیری انسان مسلمان در جامعه است. نظارت در صورتی که همه‌جانبه باشد نه تنها حسن اجرای قوانین و مقررات را تضمین می‌کند، بلکه نقاط قوت و ضعف آن را نیز روشن و واضح می‌نماید.

۹- نظارت بر مبنای حدود اختیارات مقام ناظر

۹-۱- نظارت استطلاعی

در این نوع نظارت، ناظر فقط از اقدامات و افعال مجری اطلاع کسب می‌نماید. در صورت کشف تخلف، بدون اعمال ضمانت اجرایی خاص، ناظر صرفاً در راستای مسئولیت خود به این نوع نظارت می‌پردازد. در این نوع نظارت اعمال حقوقی با اطلاع ناظر انجام می‌شود. نمونه بارز آن اصل یکصد و سی و نهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران است.

۹-۲- نظارت استصوابی

در این نوع نظارت، فرد ناظر اختیار بطلان اعمالی را که صواب و صلاح نداند، دارد. بر این اساس در این نوع نظارت، اعمال صورت گرفته بدون تائید مقام ناظر قانونی ندارد. مقام ناظر نه تنها صلاحیت تشخیص تخلف یا فساد در امور مورد نظارت را دارد بلکه صلاحیت تصمیم‌گیری راجع به این تخلف را نیز دارد (عمیدزنجانی، ۱۳۸۲، ۶۴). برای نمونه می‌توان بر نظارت مجلس شورای اسلامی بر استخدام کارشناسان خارجی از سوی دولت اسلامی، طبق اصل هشتاد و دوم و همچنین نظارت بر انتقال بناها و اموال دولتی که از نفائس ملی باشد طبق اصل هشتاد و سوم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران اشاره نمود.

۹-۳- نظارت استرجاعی

در این نوع نظارت، ناظر علاوه بر اطلاع از اعمال و اقدامات نهاد یا مقام مجری، صلاحیت دارد که تخلفات مشخص مجری را به منظور رسیدگی به نهادهای صالح گزارش دهد و یا به صورت عام اقدامات لازم را انجام داده تا از این طریق مانع از جریان امور به صورت غیرقانونی شود (عمیدزنجانی، ۱۳۸۲، ۶۲).

۴-۹- نظارت انضباطی

در این نوع نظارت، اگرچه مقام ناظر مانند نظارت استصوابی صلاحیت تأیید یا رد اعمال مورد نظارت را دارد اما مورد نظارت مقام ناظر با شاخص قانون، اعمال مورد نظارت را می‌سنجد و در صورت کشف مغایرت اقدام مورد نظارت با مفاد قانون، صلاحیت انجام اقدامات مقتضی از جمله ابطال تصمیمات و توقف اجرای تصمیمات را دارد (هاشمی، ۱۳۸۵، ۱۸۲). در این نوع نظارت ناظر موضوع را با معیارهای قانونی می‌سنجد در صورتی که در نظارت استصوابی، مصلحت‌اندیشی و صلاح‌دید توسط مقام ناظر صورت می‌گیرد و مقام ناظر خود به تشخیص و تعیین صواب و صلاح در بررسی اعمال مورد نظارت اقدام می‌نماید. نظارت دیوان محاسبات کشور بر اجرای قانون بودجه از این نوع نظارت است.

۱۰- شیوه‌های نظارت در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

شیوه‌های نظارت در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به سه شکل (مردم، رهبری و دولت) است. یعنی نظارت مردم شامل (مردم بر مردم، مردم بر دولت و مردم بر رهبری) می‌گردد.

۱-۱- نظارت مردم بر مردم

در این شیوه هر فرد در هر جایگاهی می‌تواند در قالب امر به معروف و نهی از منکر نسبت به سایر افراد جامعه تذکرات لازم را به منظور اصلاح فرد انجام دهد و یک ضرورت همگانی است. این روش نوعی نظارت استطلاعی است و در حد اطلاع و آگاهی دادن افراد جامعه نسبت به کارهای ایشان است بدون این که صلاحیت رسیدگی و برخورد را داشته باشد. البته این شیوه نظارت در جامعه به دلیل نداشتن ساختار و تشکیلات خاص آن، دشوار و فاقد ضمانت اجرا می‌باشد.

۱-۲- نظارت مردم بر دولت

نظارت افراد جامعه بر قوای سه گانه که احتمال خطا از طرف مقام‌های مختلف سیاسی جامعه اعم از حکمرانان و نمایندگان مجلس شورای اسلامی وجود دارد. بنابراین منفعت عمومی جامعه اقتضاء می‌کند که مردم بر کار آن‌ها نظارت داشته باشند تا در صورت انحراف به نحو مقتضی به آن‌ها تذکر داده شود که به دو صورت انجام می‌شود:

۱-۲-۱- نظارت مستقیم

این گونه نظارت از طریق مطبوعات و رسانه‌های دیداری و شنیداری، افراد و تشکیلات سیاسی، اجتماعات و راهپیمایی‌ها که اعمال نظارت نیز به صورت استطلاعی و در حد آگاهی‌دادن به هیئت حاکمه از خواسته‌های مختلف مردم در قالب بیان نقطه ضعف‌ها، خطاها و اشتباهات است که می‌تواند به اصلاح امور جامعه منتهی گردد.

۱-۲-۲- نظارت غیرمستقیم

این گونه نظارت مردم از طریق انتخاب اعضای شورای شهر و روستا و همچنین انتخاب نمایندگان خود در مجلس شورای اسلامی از طریق مکانیزم‌های معین شده در قانون اساسی بر رفتار مسئولان نظارت دارند. این نوع نظارت مردم به مانند نظارت مستقیم از نوع نظارت استطلاعی است زیرا مردم در حد آگاهی و اطلاع به متخین خود عمل می‌کنند و استفاده از انواع نظارت دیگر به دیدگاه و عملکرد نمایندگان مردم بستگی دارد.

۱-۲-۳- نظارت بر رهبری

براساس اصل هشتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، نظارت همگانی مردم بر کار حکمرانان در جهت ایفای نقش امر به معروف و نهی از منکر صورت می‌پذیرد. این نظارت عام مردم بر حاکمیت و زمامداران از نوع نظارت استطلاعی است. وظیفه نظارتی در قالب نهادی رسمی بر عهده نمایندگان مجلس خبرگان رهبری که منتخب مردم هستند، می‌باشد. این نظارت قانونمند و دارای ضمانت اجرای لازم و کافی می‌باشد. نظارت مجلس خبرگان از نوع نظارت استصوابی است.

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران برای رهبری و اعمال ایشان شرایطی قائل شده که در صورت خلل در آن‌ها، مسئله مسئولیت وی، رسماً قابل طرح است. با این تصریح قانونی مقام رهبری در مقابل مجلس خبرگان مسئول به نظر می‌رسد. بررسی وجود یا فقدان شرایط رهبری در مقابل مجلس خبرگان مستلزم نظارت مستمری است که این مجلس بر آن مقام دارا می‌شود (هاشمی، ۱۳۸۵، ۴۹).

نتیجه

یکی از مهم‌ترین موضوعات اساسی حکومت علی علیه السلام، پذیرش حق نقد و نظارت بر حکومت از سوی مردم است. برای تحقق این امر و انجام عملی آن از طرف مردم اصولی را وضع فرمود و در تمام دوران حکمرانی بدان پایبند ماند. الگوی ارائه شده توسط علی علیه السلام، نمونه واضح و روشنی از

رفتارهای مردم سالارانه حکومتی است که می‌تواند برای جوامع اسلامی و خصوصاً جامعه شیعی ایران نقشه راه و ارائه طریق در این مسیر باشد. فلسفه نظارت انسان بر خویش و نظارت انسان‌ها بر اعمال یکدیگر که در شرع بدان تأکید شده، برای سالم‌سازی اعمال انسان از خطا و تخلف است. دقت هرچه بیشتر در این نظارت، اعمال را خالص و در سیر ارتقای تکامل، به حداکثر بازدهی می‌رساند. نیاز به نظارت در نظام‌های سیاسی و اداری پیچیده امروز، امری ضروری به نظر می‌رسد. چنانچه عمل نظارت به موقع و در تمام ابعاد آن یعنی آینده‌نگری و گذشته‌نگری و حال‌نگری صورت پذیرد و مستمر باشد می‌تواند درصد بالایی از عدالت اجتماعی را ایجاد کند. در صورتی که نظارت به صورت شفاف، مؤثر و جدی، کارشناسانه و همه‌جانبه باشد ضامن حسن اجرای قوانین و مقررات بوده و نقاط قوت و ضعف آن آشکار می‌شود و همه اجزای جامعه در جهت تصحیح آن حرکت می‌کنند.

اجرای صحیح قانون، نظارت بر اجرای آن و جلوگیری از سوءاستفاده از قدرت، موجب افزایش کارآمدی و در نتیجه، مقبولیت نظام اسلامی می‌گردد. بر این پایه در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به مقوله نظارت بر ارکان قوای حاکم، حتی رهبری نظام که نقطه ثقل آن است براساس آموزه‌های دینی توجه ویژه‌ای شده است.

ملاحظات اخلاقی: موارد مربوط به اخلاق در پژوهش و نیز امانتداری در استناد به متون و ارجاعات مقاله تماماً رعایت گردیده است.

تعارض منافع: تعارض منافع در این مقاله وجود ندارد.

تأمین اعتبار پژوهش: این پژوهش بدون تأمین اعتبار مالی نگارش یافته است.

منابع

- قرآن کریم

- نهج البلاغه

فارسی

- اخوان کاظمی، بهرام، ۱۳۹۰، نظارت و مبانی آن در نظام و اندیشه علوی، **پژوهشنامه‌های علوی**، شماره ۳.

- ایزدهی، سیدسجاد، ۱۳۹۳، **مبانی فقهی نظارت بر قدرت از دیدگاه امام خمینی**، چاپ دوم، تهران، انتشارات عروج.

- جرداق، جرج، ۱۳۷۶، **امام علی صدای عدالت انسانی**، ترجمه سیدهادی خسروشاهی، جلد سوم، قم، انتشارات خرم.

- خمینی، روح‌الله، ۱۳۷۹، **صحیفه نور**، چاپ دوم، تهران، انتشارات مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.

- دهخدا، علی اکبر، ۱۳۴۶، **لغت نامه**، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
- راسخ، محمد، ۱۳۹۸، **نظارت و تعادل در نظام حقوق اساسی**، چاپ ششم، تهران، انتشارات دراک.
- سعادت، اسفندیار، ۱۳۷۶، **مدیریت منابع انسانی**، چاپ دوم، تهران، انتشارات سمت.
- سروش، عبدالکریم، ۱۳۷۷، **حکمت و معیشت**، چاپ چهارم، تهران، انتشارات صراط.
- طبرسا، غلامعباس، ۱۳۹۰، **تئوری‌های مدیریت**، جلد اول، تهران، انتشارات حرکت نو.
- عمیدزنجانی، عباسعلی و موسی زاده، ابراهیم، ۱۳۹۷، **نظارت بر اعمال حکومت و عدالت اداری**، چاپ سوم، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
- عمیدزنجانی، عباسعلی، ۱۳۸۲، **شورای نگهبان و نظارت بر انتخابات، فصلنامه حکومت اسلامی**، شماره ۳۰.
- قاضی، سیدابوالفضل، ۱۳۹۶، **بایسته‌های حقوق اساسی**، چاپ بیست و یکم، تهران، انتشارات میزان.
- میرمحمدی، سیدمحمد، ۱۳۸۳، **الگوی نظارت در نظام اداری جمهوری اسلامی ایران**، چاپ دوم، تهران، انتشارات سمت.
- مصباح یزدی، محمدتقی، ۱۳۸۱، **پرسش‌ها و پاسخ‌ها**، چاپ سوم، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).
- یزدی، محمد، ۱۳۷۵، **قانون اساسی برای همه**، چاپ دوم، تهران، انتشارات امیرکبیر.
- محقق داماد، سیدمصطفی، ۱۴۲۰ق، **وصیت تحلیل فقهی و حقوقی**، چاپ دوم، تهران، مرکز نشر علوم اسلامی.
- معین، محمد، ۱۳۸۱، **فرهنگ فارسی**، چاپ پنجم، تهران، انتشارات امیرکبیر.
- منتظر قائم، مهدی، ۱۳۹۵، **حق نظارت شرعی مردم بر حکومت، فصلنامه حکومت اسلامی**، شماره ۷۴.
- هاشمی، سیدمحمد، ۱۳۸۵، **حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران**، جلد دوم، چاپ دوازدهم، تهران، انتشارات میزان.

عربی

- ابن ابی الحدید، عبدالحمید، ۱۴۰۴ق، **شرح نهج البلاغه**، چاپ چهارم، قم، انتشارات کاتبخانه آیه الله مرعشی نجفی.
- جوهری، اسماعیل، ۱۳۷۶ق، **الصحاح**، جلد دوم، چاپ سوم، بیروت، دارالعلم للملایین.
- خفاجی، احمد بن محمد بن عمر، ۱۴۱۸ق، **شفاء الغلیل فیما فی کلام العرب من الدخیل**، چاپ دوم، بیروت، دارالکتب العلمیه.
- راغب اصفهانی، حسین، ۱۴۱۲ق، **مفردات الفاظ القرآن**، چاپ دوم، بیروت، دار الشامیه.
- فراهیدی، خلیل ابن احمد، ۱۴۰۹ق، **العین**، جلد هشتم، قم، انتشارات هجرت.
- نائینی، میرزا محمدحسین، ۱۳۸۲، **تنبیه الامه و تنزیه المله**، چاپ دوم، قم، انتشارات بوستان کتاب.

قوانین

- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

Feasibility of Referring to Adjustment Theory in Iranian Law as a Solution in Contractual Excuse - **Roshan Ali Shekari, Sayyed Mostafa Milani**

Criminal Protection of the Rights of Future Generations in International Documents - **Adel Sarikhani, Mostafa Karami Pour**

Analysis of the Right of the People to Control the Government from the Point of View of Ali (PBUH) by Looking at the Constitution of the Islamic Republic of Iran - **Ebrahim Musazadeh, Mohammad Salehi**

Reflections on the Legislation of Oath (Qassameh) According to the Science of Criminalistics - **Mohammad Ali Hajidehabadi, Ruhollah Shamshiri**

Rereading Interactions (Some Religious Groups and Actors in the International System) the Field of Terrorism as a Means of Achieving National Interests with an Emphasis on Legal Responsibilities in Islamic Countries - **Sayyed Mohammadreza Mousavifard, Hamidreza Norozian, Arefeh Kordi Nasab, Nafiseh Tosi, Ayda GHasem Zadeh**

The Principle of Prohibition of Repatriation of Refugees from the Perspective of Human Rights Documents with Emphasis on Environmental Refugees - **Mahnaz Khorsandi, Asgar Jalalian**

Dangers of Prioritizing Financial Issues in Legal Professions - **Mohammad Setayesh Pur, Maryam Faraji Tark**

The Rulings and Effects of Permission in the Legal System of Iran and France - **Hasan Najjarha**

Comparison of the Actus Reus of the Crime of Computer Fraud with Traditional - **Ali Paidarfard, Javad Naderi ooj Boghzi, Ahmadreza Emtehani**

Theoretical Foundations of Military Weapons Equipment Control with an Emphasis on Contradictory Stands of UN and WTO on Conventional Military Weapons Trade - **Pouria Ebrahimzadeh, Somayeh Rahmanian**

Child and Childhood from the Perspective of Philosophy and Literature - **Maryam SHA'ban**

Validity of Sealed Order in Civil and Criminal Cases - **Amir Mohammadi, Mohammadmahdi Heydari, Soheyla Moradi GHaleh**

The Status of the Kosovo Specialist Branches in Global Criminal Justice System - **Mostafa Fazaeli, Arash Maleki**

Criminalization of Informing the Contrary in Iranian Law - **Saeed Asadzadeh, Fatemeh Ahadi, Mojtaba Kanjori**

The Actions of Foreign Companies Regarding Iraq's Use of Chemical Weapons in Holy Defense from the Perspective of International Responsibility Rights - **Mohammad Setayesh Pur, Parnian Shafae**

Sociological and Criminological Review of the Phenomenon of Prostitution in the International System and Iran with Emphasis on the Teachings of Islamic Criminology - **Sayyed Mohammadreza Mousavifard, Asad Akhzari Fard, Ali Mardan Ahmadi**

The Police's Interaction with the Crime Prevention Institutions - **Mina Momeni, Sayyed Mahdi Ahmadi Musavi**

Immigrant Children's Rights in National and International Documents - **Reza Khaje Nooredini, Sayede Parisa Mirabi**

The Real Competency of Criminal Laws from the Perspective of Islamic Law - **Mostafa Karami Pour, Mona Rajabzade Baghi**

Exploring the Shift from Physical to Cybercrime at the Onset of the COVID-19 Pandemic with an Approach to Routine Activity Theory - **Maryam Kamaei**

The Position of British Security Officers in the Detection of Crimes - **Zahra Vahabi, Arash Razmi**

The Independence of Judges in the Legal System of the Islamic Republic of Iran in the Light of the Teachings of Islam - **Mohammad Setayesh Pur, Fatemeh Zahra Aslan**

Legal Conditions and Legal and Criminal Dimensions of Intellectual Property in the Legal System of the Islamic Republic of Iran - **Somayeh Zilabi, Sadeh Fetili, Ebrahim Moghaddam**

Feasibility Study of the Realization of the Idea of Criminalization (Crime of Civil Liability of Managers) from Theory to Practice Based on the Approaches of the Model of Criminal Responsibility Model of the Law of Strategic Action to Cancel of Sanctions - **Sayyed Mohammadreza Mousavifard, Hamidreza Norozian, Nafiseh Dharovieh, Mohammad Rasol Ansari Nia, Neda Haghghi Jurisprudential-Legal Evaluation of the Real Multiplicity in the Hodood, Retaliation and Diat - Ali Mohammadi Jurkoye, Ahmadreza Emtehani, Javad Naderi ooj Boghzi**

The Position and Role of the People in the Establishment and Continuation of Ummat and Imamat System In the Light of Martyr Beheshti's Opinions - **Mohammad Sadeq Darivand**

Mediation, Participatory Justice System, Third Generation Criminal Justice System and the Rights of Parties the Lawsuit - **Sadeh Fetili, Mohammad Fetili, Ebrahim Moghaddam**